Asociația Barză Viezure Mânz

Vama Veche, Limanu

LIMANU (1947-2026). TURISM, TRANSFORMĂRI SOCIO-SPAȚIALE ȘI PATRIMONIU (I)MATERIAL TĂTĂRESC

Raport de sinteză a cercetării antropologice

Echipa de cercetare:

Șerban Barbu, Raluca Dudulea, Valentin Domșa,

Fabian Leiba, Livia Oța, Ingrid Ștefan,

Adrian Rădulescu, Dragoș Tudorache

Limanu, județul Constanța

1-14 septembrie 2026

CUPRINS

INTRODUCERE..... 1
METODOLOGIE..... 2
MEMORIA LOCALĂ ȘI TRANSFORMĂRILE SOCIO-SPAȚIALE PE LITORALUL SUDIC..... 4
1. Limanu de altădată. Ritmuri rurale, arhitectură tradițională și primii boemi din Vama Veche..... 4
2. Liber la consum! „Venetici”, imobiliare și turism capitalist..... 8
3. Un alt litoral? Despre viitoruri posibile și căutarea unui turism alternativ..... 11
HAGIENI. NOSTALGIE, IDENTITATE ȘI PATRIMONIU TĂTĂRESC..... 13
1. Amintiri, memorii, nostalgii, trecut. Despre experiența tătarilor în perioada socialistă..... 13
2. Identitatea ca hibrid. Limba, memoria funerară și gastronomia..... 16
3. Mai departe încotro? Transmiterea patrimoniului și imaginarul generațiilor care vin..... 19
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI..... 22

INTRODUCERE

Fâșia de coastă din extremitatea sudică a Dobrogei, care cuprinde satele Vama Veche, 2 Mai, Limanu și Hagieni, constituie un teritoriu cultural unic, marcat de suprapunerea comunităților etnice: găgăuzi, lipoveni, tătari, turci și români. Acest spațiu a evoluat la intersecția a două lumi contrastante. Astăzi, în comuna Limanu, turismul hipercomercial de coastă coexistă cu comunitățile retrase spre uscat, unde tradițiile, gastronomia și limba tătară rezistă la adăpostul izolării.

Raportul nostru de sinteză a cercetării antropologice explorează această geografie cu două viteze, urmărind modul în care localnicii comunei Limanu resimt și negociază schimbările socio-spațiale, raportarea la trecutul socialist, precum și posibilitățile de protejare a patrimoniului (i)material. Printr-o abordare etnografică atentă la vocile comunității, demersul nostru chestionează tensiunea dintre turismul estival și posibilitatea de a pune în valoare resursele multiculturale locale.

Am structurat acest raport de sinteză într-o manieră secvențială, gândită să ofere o imagine cât mai clară și cursivă asupra dinamicii din comună. După această scurtă introducere, am dedicat o secțiune metodologiei, unde detaliem instrumentele pe care le-am folosit pe teren: cum am construit ghidurile de interviu, cum am acoperit cele patru sate, cum am distribuit chestionarele, dar și ce limite sau mize etice a avut demersul antropologic.

Miezul analitic al raportului este organizat în două mari secțiuni tematice. Prima se concentrează pe axa Limanu-2 Mai-Vama Veche, unde am analizat impactul turismului, presiunea gentrificării, transformările din viața cotidiană și formele de rezistență prin cultură. În a doua parte tematică am mutat analiza sociologică pe satul Hagieni și comunitatea tătară, urmărind memoria colectivă, patrimoniul material și imaterial, precum și rolul gastronomiei și al limbii în păstrarea identității culturale. Fiecare dintre aceste două capitole mari include o triplă articulare temporală: privim mai întâi spre perioada socialistă, analizăm apoi dinamica postdecembristă (până în prezent, în toamna lui 2026) și încheiem cu un modul exploratoriu dedicat viitorului, în care lansăm câteva ipoteze privind dezvoltarea zonei pe baza mărturiilor adunate de la localnici. În final, în ultimul capitol, am sintetizat principalele concluzii și am formulat un set de recomandări pentru administrația locală și, eventual, alte inițiative comunitare și culturale.

METODOLOGIE

Cercetarea antropologică din cadrul proiectului „Școala de Vară Limanu 2026 – Patrimoniu multicultural la limită” a avut la bază o metodologie mixtă, combinând instrumente calitative și cantitative. În perioada 1-14 septembrie, am folosit interviuri semistructurate, observația (ne)participativă și chestionare modulare pentru a surprinde atât istoria orală a comunității, cât și percepțiile despre turism, dezvoltare imobiliară și patrimoniul cultural, arhitectural și natural.

Componenta calitativă a fost principalul instrument al cercetării. Pentru teren, ghidurile de interviu au fost gândite modular, pe două direcții distincte. Primul ghid s-a adresat localnicilor din Limanu, 2 Mai și Vama Veche și a urmărit impactul turismului și transformările recente. Dimensiunea de debut din cadrul acestuia a explorat traiectoria vieții și legătura cu satul. A urmat o secțiune despre memorie și trecut, orientată pe ocupațiile de altădată și schimbările apărute după 1989. O altă dimensiune s-a concentrat pe patrimoniul imaterial și harta afectivă a localnicilor, prin care am cartografiat mâncărurile tradiționale, sărbătorile și locurile importante pentru cei din sate. Următoarele întrebări s-au referit la turismul contemporan, hipercomercial: de la construcțiile noi și prețurile în creștere, până la efectele asupra vieții de zi cu zi. În final, am explorat idei pentru un turism alternativ (Puncte Gastronomice Locale, excursii în natură, evenimente culturale) și modalități prin care acestea pot sprijini comunitatea.

Cel de-al doilea ghid de interviu a fost aplicat în Hagieni și 2 Mai și s-a axat pe comunitatea tătară și istoria orală a acesteia. După o primă parte legată de istoricul personal și al familiei, interviurile au abordat identitatea și memoria colectivă, iar echipa noastră a explorat ce înseamnă „a fi tătar” și cum sunt percepute stereotipurile din exterior. Dimensiunea despre patrimoniul imaterial a analizat practica religioasă, sărbătorile (precum Bairamurile), masa comunitară de la geamie, limba și bucătăria tătărească. Ghidul a urmărit și ipoteze pentru un turism alternativ, dar și munca sezonieră de pe litoral, perioada socialistă și viața cotidiană din sat.

În total, am realizat interviuri în profunzime cu 21 de localnici, acoperind toate cele patru sate ale comunei: Hagieni (9 interviuri, axate pe comunitatea tătară), Limanu (6 interviuri, pe administrație și transformări rurale), Vama Veche (4 interviuri, pe rezistență prin cultură, turism intensiv și schimbări comunitare) și 2 Mai (2 interviuri, pe turism familial și memorie locală). Toate discuțiile au fost înregistrate audio și transcrise integral. De altfel, am respectat principiile etice în cercetarea antropologică. Fiecare participant la interviuri a semnat un formular de consimțământ informat prin care a fost înștiințat despre scopul cultural-educativ al proiectului. Datele au fost anonimizate, iar formularul a oferit opțiuni clare de consimțământ gradat (acord separat pentru înregistrare audio, fotografiere personală sau

fotografierea arhivelor personale), alături de dreptul de a refuza întrebări sau de a retrage datele în termen de 30 de zile.

Pentru componenta cantitativă, am distribuit chestionare în regim mixt (online și fizic, pe teren), promovate pe grupuri de turiști și în comunitate, cu sprijinul Primăriei Limanu. Chestionarul a fost structurat modular, bifurcându-se pentru turiști și localnici, și a acoperit patru dimensiuni: relația cu comuna/satul frecventat, patrimoniul și schimbările socio-spațiale, patrimoniul din Hagieni și datele demografice. Am colectat datele cantitative între 2 și 13 septembrie 2026, rezultând un eșantion curățat de 131 de cazuri valide.

În ceea ce privește limitele cercetării, eșantionul cantitativ (N = 131) este unul de conveniență, neprobabilistic, ceea ce exclude generalizarea statistică a rezultatelor la nivelul întregii populații sau al tuturor turiștilor din comună. Rezultatele cantitative au, deci, un caracter descriptiv, ilustrativ.

MEMORIA LOCALĂ ȘI TRANSFORMĂRILE SOCIO-SPAȚIALE PE LITORALUL SUDIC

1. *Limanu de altădată. Ritmuri rurale, arhitectură tradițională și primii boemi din Vama Veche*

„Toți eram la același nivel. Nu vedeai o vilă”

În perioada socialistă, spațiul de coastă al comunei Limanu a evoluat de la o zonă de frontieră austeră, caracterizată prin acces restricționat și ritmuri de viață arhaice, la un spațiu al aspirației spre libertate și al refugiului romantizat de intelectualitatea nonconformistă.

La începutul perioadei postbelice, așezările de pe litoralul sudic aveau dimensiuni modeste și o demografie restrânsă. Înființată de comunitatea găgăuză și cunoscută inițial sub numele turcesc de *Yılanlık* („șerpărie”), Vama Veche număra între 15 și 20 de familii, ajungând ulterior la circa 37 de gospodării tradiționale. 2 Mai era un sat pescăresc și agricol cu aproximativ 50-60 de case, locuit preponderent de lipoveni, alături de găgăuzi și români. Hagieni reprezenta un sat izolat, ocrotit de pădure și peisajul stâncos, locuit în principal de familii de tătari. Satul Limanu, înființat în perioada otomană sub denumirea *Karaçuklu*, constituia centrul administrativ și agricol al zonei, strâns legat economic de orașul Mangalia.

Pământul agricol al satelor de coastă se întindea pe sute de hectare. În Vama Veche, de exemplu, spațiul dintre vatra satului și linia mării era dominat de izlazul comunal. Existau pășuni delimitate separat pentru cabaline, bovine și ovine, iar adăparea animalelor se făcea la cele trei fântâni cu cumpănă, amplasate direct pe plajă.

Materialele de construcție specifice Dobrogei dictau estetica rustică a așezărilor. Casele erau joase și ridicate din chirpici (pământ galben frământat cu picioarele ori călcat de cai, amestecat cu paie, pleavă de in sau bălegar) sau din piatră locală. Utilizat din rațiuni economice, chirpiciul oferea o izolație termică excelentă, asigurând un mediu răcoros vara și călduros iarna, în timp ce elasticitatea materialului îi conferea o durabilitate remarcabilă în timp.

> *„Baza construcțiilor era chirpicul. Așa erau toate casele, din chirpic. Și au rezistat și rezistă. Sunt case și acum foarte multe, că vedem când le vindem și când facem actele. Din chirpic, de 100 de ani.”*

Acoperișurile caselor erau învelite cu țiglă ceramică semicilindrică (olană). Tâmplăria din lemn a ușilor și a ferestrelor era vopsită în nuanțe de albastru, bleu, verde sau alb, iar arhitectura tradițională a fost îndelung apreciată de primii vizitatori. O

localnică din Vama Veche evoca astfel uniformitatea și simplitatea peisajului construit odinioară:

> *„A cumpărat-o cineva și a făcut-o pe bani grei, dar i-a păstrat olana, acoperișul, lemnele. Așa a lăsat-o. Toți eram la același nivel. Nu vedeai o vilă. Străzile neasfaltate. Căsuțe modeste, cu geamuri și uși din lemn, vopsite."*

Curțile erau împrejmuite cu garduri din piatră suprapusă, deseori nelegată cu ciment. Drumurile și ulițele neasfaltate se prezentau ca simple benzi de pământ bătătorit sau pietruit unde, pe timpul verii, praful ajungea până la glezne, devenind spațiul de joacă al copiilor. Aceștia se adunau la jocuri tradiționale precum Nouă Pietre sau Cinci Pietre, modelau figurine din lut în formă de „pepeni" și confecționau mingi din cârpe, iar în zilele toride se scăldau în troace mari din lemn umplute cu apă lăsată la soare, între rândurile de porumb. În sezoanele ploioase și iarna, ulițele deveneau noroioase, obligând localnicii să poarte cizme de cauciuc până la stația de autobuz sau să ocolească pe la Balta Limanu:

> *„Plecai la muncă cu două perechi de încălțări. Cu cizme de cauciuc până la stația de autobuz, după care ne încălțam cu pantofi."*

În privința igienei corporale și a recreerii, localnicii mergeau la scăldat pe jos, pășind desculți pe nisipul curat al plajei. Apa potabilă se extrăgea din fântâni cu găleata, iar dușurile improvizate se făceau la pompă sau cu ajutorul butoaielor încălzite de soare. Ca particularitate culturală, comunitatea de lipoveni folosea baia lipovenească: o saună tradițională din lemn, unde aburul se genera prin turnarea apei pe pietre de mare încinse, iar pentru tonifierea pielii și curățare se utilizau mături din mănunchiuri de frunze proaspete de stejar.

Viața cotidiană îmbina efortul fizic intens cu forme comunitare de sociabilitate. Hrana se prepara la cuptoarele exterioare din chirpici, la vatră sau pe pirostrii din fier amplasate în curte. În comunitatea tătară din Hagieni se păstra obiceiul meselor comunitare (*sofra*), organizate și în zile de sărbătoare (cum ar fi Ramazan Bairam sau Kurban Bairam), în apropierea geamiei. Sofra se desfășura în aer liber, pe iarbă, la mese joase și rotunde din lemn, mâncarea fiind împărțită între toți participanții, iar bărbații purtau adesea propria lingură din lemn în buzunar.

Sursa principală de existență a populației din comuna Limanu era divizată între agricultura colectivizată, marile șantiere industriale ale statului și, într-o măsură inițial marginală, găzduirea turistică. Majoritatea localnicilor lucrau în cadrul Cooperativei Agricole de Producție (C.A.P.) sau la Întreprinderea Agricolă de Stat (I.A.S.), unde se cultivau cereale, plante tehnice și legume. În gospodării se creșteau în mod tradițional bovine, cabaline, ovine și păsări de curte, inclusiv rațe. Munca la sistemul de irigații, atribuită frecvent femeilor, presupunea un efort fizic considerabil: țevile metalice masive ale aspersoarelor erau mutate manual prin noroi și prin vegetația

înaltă, expunerea prelungită la umezeală și frig favorizând apariția afecțiunilor reumatice.

Având ieșire la Marea Neagră, pescarii din comunitate ieșeau pe apă în bărci mici din lemn sau improvizau ambarcațiuni din camere mari de tractor dotate cu platforme din scândură. Peștele proaspăt era vândut direct pe plajă puținilor turiști sau consumat în gospodărie.

Un pilon important al ocupării forței de muncă l-a constituit, așadar, Șantierul Naval Mangalia (SovRom Naval / Șantierul 2), alături de Abatorul din Mangalia, Avicola, Fabrica de In și Fabrica de Gheață. În lunile de vară, femeile din sate găzduiau turiști în propriile case și lucrau ca bucătărese, zugrave sau cameriste în noile stațiuni la nord de comuna Limanu (Saturn, Venus, Neptun, Olimp), dezvoltate în jurul anilor 1960-1970. Elevii erau, de asemenea, angrenați în economia socialistă: toamna, la începutul anului școlar, petreceau două săptămâni în practică agricolă la culesul legumelor și al fructelor. Munca era pontată și remunerată, ceea ce le permitea tinerilor să își achiziționeze rechizite și îmbrăcăminte pentru școală.

Geneza litoralului sudic ca spațiu artistic, neconvențional se află în deceniul al șaptelea. Până în anii 1960, linia coastei rămăsese într-o stare predominant sălbatică, acoperită cu dune de nisip și vegetație specifică. Pe plajă se puteau observa doar marea, nisipul și structurile defensive rămase din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (cazematele și alte instalații de artilerie).

Transformarea a fost catalizată în jurul anilor 1960, când Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj a stabilit o tabără de vară la Vama Veche (cunoscută local sub denumirea de „Cantina Clujului”). Profesorii, cercetătorii și studenții clujeni soseau în serii de două săptămâni pe parcursul celor trei luni de vară. Capacitatea redusă a bazei universitare i-a determinat pe mulți să închirieze camere în gospodăriile localnicilor, aducând uneori propriile paturi metalice și lenjerii. Acest contact inițial a pus bazele economiei locale de găzduire la particulari.

> *„La vremea aia, când au început cu închiriatul în Vamă, oamenii nu aveau decât un pat, să zicem, în casa respectivă. Nu era lumină, nu era apă curentă… Se trăgea din fântână, se punea un lavoar dintr-ăsta, se umplea ca să te poți spăla pe față.”*

Atmosfera nonconformistă s-a consolidat în anii 1970 și 1980, când Vama Veche și 2 Mai au devenit un spațiu de refugiu pentru scriitori, actori, artiști și regizori din marile centre urbane ale României. Spre exemplu, poeta Nina Cassian își petrecea verile la 2 Mai, fiind îndeaproape supravegheată de organele de Securitate. Ea „se ascundea prin viile și grădinile vecine”, după cum își amintește un localnic. Printre oaspeții frecvenți ai zonei se numărau Eugen Barbu, Andrei Cădere, Mihai Șora, Toma Caragiu, Gică Petrescu, Iurie Darie, Sergiu Nicolaescu, Florin Piersic și chiar Valentin Ceaușescu.

În timpul sezonului estival, în aceste sate se instaura o stare de libertate informală, influențată subversiv de cultura *hippie* internațională. Tinerii campau direct pe nisip, făceau focuri de tabără, cântau muzică folk și rock și practicau forme de sociabilitate ce ieșeau din normele rigide ale regimului politic. Un rol important l-au jucat și turiștii din Cehoslovacia și Polonia, sosiți în număr mare după evenimentele din perioada Primăverii de la Praga (1968). Aceștia aduceau instrumente muzicale, cântau pe gardurile din piatră ale satului și interacționau cu comunitatea locală:

> *„Am învățat atunci prima dată să apreciez o chitară care se cântă ca lumea, nu doar o zdrăngăneală. Nu ne înțelegeam. Ce, știam noi să vorbim altă limbă? Nici ei nu știau, dar ne înțelegeam prin muzică. Aveam ceva în comun.”*

Tot prin intermediul turiștilor din Europa Centrală s-a răspândit, la începutul anilor 1970, practica nudismului, adoptată rapid de mediile artistice românești. Spre deosebire de perioada post-2000, nudismul era atunci strict reglementat, delimitat prin panouri din tablă sau pânză ce se întindeau până la linia apei. Cadrul rustic și autenticitatea peisajului au atras, de asemenea, importante producții cinematografice ale vremii precum „Zodia Fecioarei”, „Lupul Mărilor”, „Dacii” sau „Mihail, câine de circ”.

Cu toate acestea, din postura geografică de localitate de frontieră, Vama Veche rămânea supusă unui regim strict de supraveghere militară. Accesul necesita viza de frontieră aplicată pe actul de identitate, iar patrulele grănicerilor și ale Miliției legitimau frecvent călătorii în autobuze sau pe drumul de acces, vizând în special tinerii cu păr lung, cercei sau vestimentație neconformă cu standardele epocii respective.

Astfel, peisajul memoriei litoralului sudic în perioada socialistă s-a structurat pe o tensiune între rigorile vieții rurale de frontieră și iluzia unei libertăți absolute. Vama Veche și 2 Mai s-au transformat în puncte de reper pentru o comunitate informală, unde cadrul rural și cel militar, de frontieră s-au intersectat cu dorința vizitatorilor de a experimenta un stil de viață alternativ. Nostalgia de astăzi a localnicilor și a primilor martori ai acelei perioade marchează, în esență, amintirea unei lumi fundamentate pe simplitate, pustietate, rezistență discretă și solidaritate comunitară.

2. *Liber la consum! „Venetici”, imobiliare și turism capitalist*

„S-a construit mult în jurul nostru! A vândut lumea...”

Anii ‘90 au fost cei care au marcat începutul adevăratei transformări a litoralului sudic, pe fondul tranziției rapide și al legislației permisive din acea perioadă. Noua ordine capitalistă și liberalizarea pieței imobiliare au reconfigurat radical raportul dintre comunitatea locală și spațiul geografic. Pământul, perceput anterior drept vatră comunitară, sprijin pentru munca agricolă colectivizată și garanție a continuității identitare, a fost rapid convertit într-o marfă, o resursă prețuită în primul rând pentru posibilitatea de a produce profit. Procesul de retrocedare și redistribuire a terenurilor a declanșat o redefinire profundă a proprietății. Ceea ce fusese decenii la rând un peisaj comunitar protejat de izolare a devenit, în scurt timp, un teren de expansiune imobiliară. Treptat, logica apartenenței culturale și a patrimoniului a fost înlocuită de logica randamentului capitalist.

Prăbușirea marilor angajatori din Mangalia – Șantierul Naval, unitățile militare, Abatorul și fabricile din zonă – a lăsat localnicii fără salariile stabile din perioada socialistă. În locul acestei stabilități pierdute, turismul și terenurile proprii au devenit rapid singura soluție reală de supraviețuire. S-a produs atunci și un traseu invers: mulți dintre localnicii care plecaseră la blocurile din Mangalia s-au întors după Revoluție spre satele de origine, unde și-au răscumpărat sau extins fostele case părintești pentru a le transforma în spații de cazare.

Deși turismul exista de mult în zonă, cele două sate aveau un spirit diferit. 2 Mai rămăsese stațiunea liniștită a familiilor și a intelectualilor, în timp ce Vama Veche era spațiul evadării, renumit pentru nudism și rebeliune. În anii ‘90, tinerii și găștile din marile orașe, de la rockeri la hipioți, au început să împartă plaja și străzile, transformând satul de lângă frontieră într-o legendă urbană a libertății extreme. Mitul a fost purtat prin viu grai și apoi amplificat de trupa *Vama Veche*, care a atras valuri tot mai mari de curioși din toată țara și a pregătit terenul pentru explozia afacerilor din mileniul următor.

Odată ce turismul a început să producă profit consistent, comunitatea s-a trezit prinsă într-o nouă dinamică. Cele mai mari și mai profitabile afaceri au fost ridicate, de multe ori, de investitori veniți din afara comunei, numiți „venetici” de către comunitate. În acest cadru, mulți localnici au rămas simpli angajați în structurile create de cei veniți din exterior. Pentru ei, această expansiune s-a simțit ca o adevărată „invazie” a teritoriului, o transformare colonială orientată exclusiv spre profit. Legătura veche cu pământul, care însemna memorie, viață cotidiană și, pentru unii, apartenență etnico-religioasă, a fost înlocuită de valoarea financiară și de hârtiile cadastrale. Deținerea unui loc nu mai era dată de istoria familiei, de tradiție, ci de capital și acte oficiale. Totuși, percepția localnicilor nu a fost exclusiv negativă: unii au văzut în această schimbare o modernizare dezirabilă.

„Acum a evoluat lumea, au construit un model nou prin imitarea exteriorului în interior. [...] S-au făcut praf casele? Nu! S-au modernizat.”

„Turismul ne-a scos din mocirlă, dar se putea ceva și mai bun.”

Schimbările cele mai vizibile au apărut, așadar, la nivelul construcțiilor și al prețurilor. Cu excepția satului Hagieni, în toate localitățile au răsărit rapid zeci de vile, pensiuni și case de vacanță, fără o viziune arhitecturală unitară. În lipsa unor reglementări de urbanism și a unor măsuri de protejare a patrimoniului local, arhitectura tradițională a comunităților din comuna Limanu a fost înghițită de noul val de construcții haotice. Odată cu vânzarea pământurilor și plecarea unor vechi familii, memoria locului s-a diluat, iar plajele late și pustii de altădată s-au îngustat sub presiunea terenurilor concesionate sau privatizate, lăsând loc comercializării spațiului public.

Între anii 2000 și 2005, turismul din comuna Limanu a trecut de la etapa de pionierat la o adevărată industrie de masă. Un moment important a avut loc în anul 2007: odată cu intrarea României în Uniunea Europeană, valul de vizitatori a depășit orice scenariu pregătit de comunitate. Vama Veche și 2 Mai s-au umplut peste noapte până la refuz, iar comerțul local a trăit o vară istorică, întipărită în memoria unei localnice:

„2007 a întrecut orice așteptare. Când s-a dat drumul la graniță, era coada de mașini din graniță până la 2 Mai, de dimineață până după-amiază, zile la rând. A fost cel mai bun 1 Mai, cea mai bună vară. Zeci de mii de oameni au fost în acea vară! Dormeau pe jos, nici nu conta! În magazine era plin, vindeam câte o mie de pâini calde pe zi! Dacă se termina pâinea, mâncau Kubeti cu pateu. [...] Următorul an a mai scăzut populația turiștilor și tot așa.”

Treptat, peisajul s-a schimbat din nou. Dezvoltarea imobiliară a continuat într-un ritm și mai alert, deseori prin soluții ieftine de construire, menite să maximizeze profitul imediat. Prețurile din satele turistice au crescut de la un an la altul, iar ritmul alert și aglomerația au început să alunge o parte din vechii turiști fideli spre alte destinații mai liniștite. În timpul sezonului, sonorizarea teraselor și a cluburilor a pus stăpânire pe spațiul public, inclusiv pe plaje, iar vechea liniște a satelor de pe coastă s-a pierdut aproape definitiv sub presiunea unui turism de consum. În paralel, în Limanu s-au multiplicat casele de vacanță ale celor veniți din exterior.

Cu toate criticile aduse haosului (deopotrivă arhitectural și cultural) și gentrificării, perioada ultimelor decenii are și o dimensiune pozitivă. După cum am menționat în subcapitolul anterior, localnicii își amintesc că, înainte de asfaltare, o simplă ploaie sau ninsorile de iarnă izolau satele, iar plecatul la muncă în Mangalia presupunea mereu schimbarea cizmelor de cauciuc cu pantofii de stradă la stația de autobuz. Astăzi, mai ales în satul Limanu, drumurile asfaltate, școala și grădinița renovate, noul dispensar, terenurile de sport și pista de biciclete sunt privite drept câștiguri ale

comunității. De altfel, natura a fost încadrată într-un alt regim juridic: Pădurea Hagieni, odinioară teren de trecere și resursă zilnică a localnicilor, este astăzi arie protejată, o rezervație naturală unde accesul este reglementat prin norme stricte de mediu.

În ciuda confortului crescut de unele investiții în infrastructură, nostalgia rămâne sentimentul colectiv dominant ce unește vechile generații de localnici și primii turiști ai zonei. Trecerea de la spațiul comunitar la afacerea turistică a adus prosperitate materială doar pentru unii și a destrămat liniștea și stabilitatea din perioada socialistă. Rămâne, în final, mărturia amară și lucidă a uneia dintre localnicele din Vama Veche:

> *„Dacă vrei să vii să trăiești cum era odată [...], atunci chiar trebuie să trăiești din amintiri: din amintirile povestite de mine sau de părinții mei. Liniștea care era odată în Vamă și aspectul vizual nu mai există. Nu mai există! Acum sunt cluburi. Acum voi știți mai bine decât mine ce există în Vamă. La Vamă venim să ne destrăbălăm, să ne încărcăm bateriile pe anul următor.”*

3. *Un alt litoral? Despre viitoruri posibile și căutarea unui turism alternativ*

„N-am știut de evenimentul ăsta”

Comuna Limanu are astăzi o geografie turistică cu două fețe. Pe de o parte, Vama Veche și 2 Mai absorb presiunea unui turism estival de masă, concentrat în câteva luni de vară. În schimb, satele Limanu și Hagieni, retrase la doar câțiva kilometri spre interiorul uscatului, rămân izolate, în afara acestor fluxuri. Mărturiile adunate pe teren schițează imaginea unei comunități care își cunoaște bine resursele și intuiește direcțiile de dezvoltare, dar care încă ezită în fața planurilor concrete de a le pune în practică.

„E foarte greu să vii la mare doar să faci plajă.”

Comuna găzduiește deja o paletă destul de variată de evenimente culturale și comunitare. Din 2021, la 2 Mai se desfășoară „ȘI Festival”, o inițiativă dedicată teatrului și filmului. Așa cum remarca o localnică ce administrează un Punct Gastronomic Local, festivalul a generat un impact economic direct, participanții devenind clienți pe durata evenimentului. Oferta culturală include cursuri de actorie, concerte, lansări de carte, dar și expoziții de pictură sau fotografie. Pe lângă acest festival, există și Campionatul de Ring – un joc tradițional readus recent la viață, care atrage concurenți și organizatori din întreaga țară –, alături de sărbătorile etnice ale tătarilor, cu lupte tradiționale, dansuri și gastronomie. Totuși, în ciuda acestei efervescențe, comunicarea și vizibilitatea lor sunt fragmentate:

„N-am știut de evenimentul ăsta și ne-am trezit că treceau pe stradă.”

Pe lângă evenimentele culturale, Limanu beneficiază de resurse naturale și de patrimoniu de o valoare incontestabilă, dar pe care localnicii le consideră insuficient valorificate. Este vorba, de pildă, despre Peștera și Balta Limanu, conectate cu marina locală, despre Rezervația Naturală Pădurea Hagieni, precum și despre geamia și cimitirul tătăresc din Hagieni. În viziunea comunității, aceste repere simbolico-spațiale și ecologice rămân în umbra ofertei turistice de litoral pentru că le lipsește o strategie de promovare și circuite culturale bine articulate.

Gastronomia, totuși, pare cea mai accesibilă punte ipotetică între patrimoniul multicultural și turiști, fiindcă are avantajul de a necesita investiții financiare reduse și de a valorifica cunoștințe deja existente în comunitate. Mai concret, ideea lansată de un tânăr tătar conturează o experiență primitoare și imersivă cultural: o masă tradițională acompaniată de muzică tătărească, de expoziții de haine și obiecte vechi, în cadrul căreia bătrânii satului să istorisească secvențe de la Bairamurile și sărbătorile de altădată. Un astfel de model creează un turism al poveștii spuse la masă, unde localnicii devin resursa simbolică principală. Este important de nuanțat că această formă de turism nu urmărește să înlocuiască fluxurile de litoral, care sunt axate pe plajă, ci să le completeze: dintr-o vacanță de cinci zile la mare, o zi ar putea

fi dedicată unei excursii în interiorul comunei, alegând un tur ghidat prin sate și peisajele mai puțin cunoscute ale naturii ori participarea la mese tradiționale sau ateliere de meșteșuguri.

Primul obstacol rămâne, bineînțeles, finanțarea. Așa cum observa tânărul din comunitatea tătară, oamenii sunt „foarte deschiși” și curioși, dar le lipsesc resursele financiare care să susțină un astfel de demers. Un turism alternativ și durabil are nevoie de linii de finanțare clare și de resurse stabile: spații comunitare care pot fi refolosite (de la domeniul public și curtea taberei, până la casele oamenilor și spațiile bisericești), produse locale autentice și un calendar de evenimente întins pe tot parcursul anului.

În egală măsură, un astfel de proiect cere timp și oameni dedicați: gazde, bucătari, ghizi, povestitori și organizatori capabili să gestioneze aceste resurse. Cum nu este sigur că toate aceste roluri pot fi acoperite exclusiv de comunitate, devine importantă investiția în transferul de cunoștințe. Asta înseamnă cursuri practice pentru tineri (de la organizare de evenimente la management turistic și administrarea spațiilor), dar și consultanță juridică pentru a-i ajuta pe localnici să navigheze mai ușor prin birocrație.

Cât despre turismul litoral clasic, practicat de-a lungul plajelor, cele mai tăioase perspective vin chiar din interiorul comunității. Un localnic din Vama Veche și-a exprimat explicit poziția pesimistă față de practicile hipercomerciale ale ultimilor ani: „O să decadă. Plaja se îngustează”. În viziunea sa, turismul are nevoie de spațiu și de aer, în timp ce ritmul alert al construcțiilor noi sufocă treptat chiar resursa care atrage turiștii. A doua mare problemă rămâne limita strictă a unui sezon concentrat în doar câteva luni de vară. Pe această fâșie îngustă de coastă, mulți operatori cresc prețurile pentru a-și acoperi cheltuielile pentru restul anului și pentru a extrage cât mai mult profit. Extinderea calendarului cu evenimente în lunile de primăvară și toamnă ar putea, așadar, să schimbe această dinamică. Un participant își amintește, spre exemplu, cum festivalul de rock din Vama Veche reușea, în jurul anului 2010, să umple cazările în septembrie, un model care ar putea funcționa și astăzi prin teatru, folk sau poezie. Astfel de inițiative ar prelungi sezonul și ar aduce un public orientat spre turismul cultural.

Din toate aceste voci se conturează imaginea unei comune care adăpostește mai multe resurse (atât culturale, cât și naturale) decât reușește să pună în valoare. Viitorul ei depinde de continuitate, de o mai bună informare și de sprijinirea localnicilor care își doresc deja să se implice. Până la urmă, un „alt litoral” înseamnă mai puțin construirea unui nou tip de stațiune și mai mult crearea unei rețele de spații și experiențe care să transforme întreaga comună Limanu (și nu doar linia mării) într-o destinație complementară, dacă nu chiar de sine stătătoare.

HAGIENI. NOSTALGIE, IDENTITATE ȘI PATRIMONIU TĂTĂRESC

1. *Amintiri, memorii, nostalgii, trecut. Despre experiența tătarilor în perioada socialistă.*

„*Unde muncești trebuie să mai lingi și degetul*”

Dacă pe fâșia de coastă ritmul a fost dictat, în ultimele decenii, de turism și goana după profit, la doar câțiva kilometri spre interior am întâlnit un alt context socio-economic. În Hagieni, analiza noastră sociologică se mută într-un alt spațiu al memoriei și al patrimoniului, unde timpul a curs mai lent, iar identitatea tătară s-a păstrat ceva mai mult, izolată de exteriorul apropiat.

Fondat în anul 1824, satul Hagieni a fost întemeiat de credincioși musulmani care îndepliniseră pelerinajul la Mecca (*hagii)*, identitate spirituală de la care așezarea își trage, de altfel, și numele. Poziționarea sa geografică, la aproximativ 6 kilometri de centrul administrativ Limanu și la 13 kilometri de turistica Vama Veche, accentuează izolarea satului. Accesul în Hagieni se realizează pe un drum asfaltat recent, despre care o localnică își amintește că, în perioada socialistă, „cum e roata tractorului din spate, până la jumătate erau gropi”. Peisajul construit al satului poartă urmele retragerii comunitare: geamia este doar parțial renovată, în timp ce cimitirul, aflat într-o stare avansată de degradare, a fost acaparat de vegetație. Astăzi, școala veche din sat, ridicată la începutul secolului al XX-lea, este abandonată și supusă eroziunii. În acest cadru, locuințele tradiționale de dimensiuni modeste se află în contrast cu prezența masivă a scheletului unui nou conac modern, aflat în construcție.

Ca urmare a migrației constante a populației către centre urbane cu mai multe resurse și oportunități, satul Hagieni a rămas cu un efectiv demografic redus. Din cei 151 de locuitori înregistrați la recensământul din 2002, 89 erau de etnie tătară. Pentru aceștia, perioada socialistă continuă să funcționeze ca un reper subiectiv al solidarității comunitare și al conservării tradițiilor locale. În interviurile din sat, dar și din 2 Mai, tătarii compară recurent trecutul cu prezentul. Nostalgia după un trai mai simplu, relativ stabil și apropiat de natură este strâns legată de memoria copilăriei și a tinereții, perioade ce se suprapun, în fond, peste deceniile socialismului.

Prezența tătarilor în Dobrogea este documentată încă din secolul al XIII-lea, odată cu expansiunea Hoardei de Aur, fiind ulterior consolidată prin valuri de migrație în secolele XVIII-XIX. Dincolo de istoria mare, memoria locală a familiilor tătare păstrează repere mult mai personale. Două localnice din Hagieni își amintesc că familiile lor s-au stabilit pe teritoriul de astăzi al României în contextul tulbure al primilor ani postbelici:

„Părinții noștri erau la bulgari, au venit de la bulgari, au venit de la război. Când era război, au venit încoace, în '47."

„Au venit cum se trecea pe-atunci, cu căruțe, cu cai, cu boi… În '48 au venit părinții lor cu căruța, cu ce bunuri aveau…"

Față de sentimentul permanent de teamă și nesiguranță din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, anii socialismului sunt evocați mai degrabă ca o perioadă de liniște și de stabilitate a cotidianului. Viața materială modestă de atunci era privită ca o normalitate împărtășită de toată lumea, un detaliu care îi aducea pe oameni mai aproape unii de alții. Pentru unii dintre cei intervievați, acele decenii au însemnat și șansa de a se muta în Hagieni, tocmai din dorința de a trăi alături de o comunitate cu aceleași tradiții și aceeași limbă. În acest sens, migrația înspre sat a fost o formă de protejare a identității tătare în fața asimilării și a fragilizării culturii imateriale.

„În România, limba tătară nu s-a mai studiat de prin anii '60. […] Și atunci s-au închis foarte multe școli. Existau școli în limba tătară... La fel, bunicii mei îmi povesteau că ei au studiat în Hagieni la o școală unde se vorbea tătară."

Deși regimul socialist urmărea treptat omogenizarea culturală și restrângerea învățământului în limbile minorităților etnice, școlile în limba tătară fiind unificate cu cele românești, presiunea asimilării s-a resimțit (mult) mai slab în Hagieni. Izolarea satului și ponderea mare a comunității au făcut ca limba tătară să rămână limba folosită în viața cotidiană. De altfel, aceasta depășea spațiul domestic: în sălile de clasă, învățătorii din sat vorbeau tătară pentru a le explica copiilor lecțiile predate oficial în română.

Pe lângă transmiterea limbii, spațiul domestic a fost mediul în care s-au păstrat și tradițiile. Când vorbesc despre marile sărbători, localnicii se întorc cel mai des la amintirile acelui „înainte" din anii socialismului. Aceștia vorbesc nostalgic despre evenimente care adunau întreaga comunitate: nunți, botezuri, „colindatul" de Bairam și ritualurile organizate de 6 mai, o dată numită de localnici – prin suprapunere cu semnificația și ritualurile sărbătorii creștine – „Paștele Blajinilor".

„Venea preotul (hogea, cum s-a spus la noi). Veneau bărbații, intrau acolo în geamie, se ținea o slujbă, ne rugam pentru morți. Și până să înceapă veneau femeile, pregăteau masa acolo, pregăteau mâncare. Și se punea masa acolo, începând de la bărbați, femei, copii, toată lumea care venea acolo."

Recurgerea frecventă la aceste amintiri arată că, în imaginarul localnicilor, socialismul funcționează mai degrabă ca un fundal decât ca un actor direct. Pe de altă parte, promisiunea de emancipare și oportunitățile de muncă din perioada socialistă au contribuit, indiscutabil, la slăbirea unor norme rigide. Cazul căsătoriei este, probabil, cel mai elocvent: dacă, în mod tradițional, alegerea partenerului

aparținea părinților fetelor, aproape toate localnicele intervievate au povestit că au fugit de acasă și s-au căsătorit din dragoste, bazându-se pe independența financiară pe care le-o oferea munca la C.A.P.

Dincolo de specificul etnic, multe dintre aceste mărturii descriu, de fapt, o experiență rurală comună, ce depășește granițele comunității tătare. Integrarea în munca agricolă colectivizată sau în sectoare conexe, cum era transportul, crea un nivel de uniformitate socială pentru localnicii satului. Deși mulți dintre cei intervievați au renunțat devreme la școală pentru a munci, acest stil de viață le oferea o stabilitate economică, făcând ca lipsurile zilnice să fie mai puțin resimțite. Munca respectivă implica, însă, un efort fizic considerabil, adesea început la vârste fragede și cu urmări asupra sănătății corporale.

> *„Am muncit când eram de 14 ani, nu m-am mai dus la școală."*

> *„Lumina nu s-a dus, că eram cu șantierul. La noi era bine."*

Viața de atunci în mediul rural este amintită ca fiind mai simplă și mai strâns legată de natură: hrana venea din propria curte sau de la C.A.P. Produsele industriale erau privite ca o adevărată raritate („Și când nimeream franzelă de la oraș, ziceam că e cozonac"), iar remediile naturale luau, de multe ori, locul medicamentelor. În ciuda resurselor modeste, localnicii intervievați rememorează cu nostalgie nu doar jocurile copilăriei, improvizate pe uliță cu pietre, nasturi sau boabe de fasole, ci și solidaritatea dintre vecini și respectul față de proprietatea altuia:

> *„Când te duceai la fântână să iei apă, vedeai gâște de ziceai că-i Avicola. Nu fura nimeni, erau ale tuturor, apoi seara veneau toate acasă la ele."*

Fragmentarea treptată a comunității din Hagieni a început încă din anii '80 și este strâns legată de soarta școlii din sat. Odată cu închiderea acesteia din cauza numărului tot mai mic de elevi, familiile s-au văzut puse în fața unei alegeri pragmatice. Pentru a le asigura copiilor educația și pentru a avea un acces mai ușor la servicii de bază, mulți au decis să părăsească satul și să se mute definitiv în localitățile vecine:

> *„Toată lumea a plecat pentru copii. Nu aveam școală."*

Izolarea geografică a satului Hagieni a permis limbii și tradițiilor tătare să supraviețuiască de-a lungul perioadei socialiste și, într-o anumită măsură, a ferit comunitatea de presiunile mai dure de uniformizare ale regimului. În acest parcurs, școala din sat a jucat un dublu rol, din poziția de motor al dinamicii demografice. Mai întâi, posibilitatea de a învăța și de a trăi într-un mediu predominant tătăresc a atras familii din alte localități și a menținut comunitatea închegată. Apoi, însă, închiderea școlii a devenit principalul motiv pentru depopularea satului. Așadar, faptul că tradițiile au continuat să fie practicate relativ firesc până după 1989 arată că eroziunea culturală din comunitatea tătară nu a fost provocată de regimul socialist,

ale cărui măsuri de uniformizare au fost mai degrabă discrete în Hagieni. Această pierdere treptată a patrimoniului (i)material s-a accentuat abia în ultimele aproape patru decenii, pe fondul migrației spre orașe ori în străinătate și al schimbărilor aduse de modernitate, inclusiv presiunea tehnologizării.

2. *Identitatea ca hibrid. Limba, memoria funerară și gastronomia*

„Eu mă consider și român, și tătar”

Dacă transformările postsocialiste sunt ușor de observat în construcții, proprietăți și infrastructură, schimbările din viața comunitară sunt mai puțin vizibile. Geamia, cimitirul, Bairamurile, mâncărurile și limba tătară continuă să ofere repere ale apartenenței locale, dar modul în care sunt trăite și transmise nu mai este același. O parte dintre practici se păstrează în familie, altele supraviețuiesc prin sărbători și evenimente comunitare, iar unele au devenit obiectul unor eforturi conștiente de recuperare. În același timp, munca în Mangalia, pe litoral sau în străinătate a dispersat familiile și a schimbat timpul pe care oamenii îl pot petrece împreună.

Limba tătară este cea care face, probabil, cel mai vizibil acest decalaj între generații. Un localnic din Hagieni își amintește că în copilărie se vorbea „numai tătărește, numai tătărește”, deși școala pe care a urmat-o era deja în limba română. Învățătorii erau, însă, tătari și puteau explica elevilor în ambele limbi. Generația părinților săi cunoscuse o situație diferită, în care la școala din Hagieni se preda și limba tătară, împreună cu religia. În familia lui, trecerea spre română a fost rezultatul unei mutări și al unei integrări într-un mediu de muncă și locuire predominant românofon:

> *„Nu prea vorbeam. Asta a fost prostia noastră. [...] Noi, dacă ne-am dus și noi la oraș și am trecut cu românii, românește la muncă, românește [...] și copilul a început să vorbească în românește. Și nu ne-am gândit că nu o să învețe tătărește. Și așa a rămas.”*

Fiul său nu mai vorbește tătărește, iar localnicul privește pierderea limbii cu regret: „Cu timpul se va pierde limba asta. [...] Îmi pare rău că se va pierde limba noastră”. Totuși, această pierdere nu este liniară. Un tătar din 2 Mai vorbește despre o școală comunitară recentă și povestește că bunicii săi studiaseră la Hagieni într-o școală în care se vorbea tătărește. Pentru el, transmiterea unor elemente culturale a devenit un act intenționat: a încercat să o convingă pe bunica sa să noteze proverbele pe care le știa, pentru ca ele să nu dispară odată cu generația ei: „Ea știe foarte multe proverbe din alea, din bătrâni. Le spunea ei bunica ei și acum ea mi le spune mie”. În cazul lui, continuitatea tătară coexistă cu apartenența la societatea românească. El își descrie identitatea într-o formulă care surprinde bine caracterul stratificat al experienței locale:

„Eu mă consider și român, și tătar. Nu mă consider 100% tătar [...], noi suntem aici și de atât de mult timp încât nu ne mai simțim neapărat la fel ca ei."

Formula capătă și mai mult sens prin felul în care își compară propria experiență cu cea a altor comunități tătare. La o întâlnire internațională a tătarilor crimeeni, povestește că s-a simțit „un pic străin" față de participanții ale căror familii trecuseră prin deportările din Crimeea: „Eu nu am trăit lucrurile astea, bunicii mei nu au fost deportați, noi eram aici". Apartenența tătară nu dispare astfel prin integrarea în societatea românească, dar capătă o formă locală, dobrogeană, legată de istoria trăită aici, de familie, de limbă și de practicile comunității.

Mobilitatea a schimbat și ritmul vieții comunitare. Un tătar din Hagieni a locuit aproximativ trei decenii în Mangalia, unde a lucrat la șantierul naval, fără să rupă însă legătura cu satul. Venea săptămânal la părinți, lucra în grădină și se întorcea, de asemenea, de sărbători: „Deci nu m-am îndepărtat așa de sat. Aici am fost mai mereu". După pensionare s-a întors în Hagieni, în timp ce fiul său lucrează periodic în Danemarca și revine în țară. Plecarea nu înseamnă, așadar, neapărat ieșirea definitivă din comunitate, părăsirea ei, ci poate produce forme de apartenență distribuită între sat, oraș și străinătate. Unele ritualuri funcționează chiar ca momente de reuniune a comunității dispersate. La pomenirea din 6 mai, pe care localnicii tătari au numit-o „Paștele Blajinilor" și „Paștele Morților", revin și oameni care s-au mutat din Hagieni, deoarece „au morții aici la cimitir și vin să se roage pentru ei". În alte cazuri, calendarul muncii intră în conflict cu cel religios: o localnică din 2 Mai, care a lucrat mai mult de două decenii în turismul din acest sat, povestește că atunci când Bairamul cădea în lunile de vârf ale sezonului estival nu reușea întotdeauna să se întoarcă acasă.

Continuitatea este vizibilă și în cultura materială, funerară. În cimitirul musulman din Hagieni se păstrează, printre monumentele recente, pietre funerare vechi (*durbe*) așezate în perechi la capul și la picioarele mormântului. Unele poartă turbane sculptate, asociate unui limbaj funerar de filiație otomană, iar pe monumentele mai recente apar semiluna, steaua și formula „Ruhuna el Fatiha", prin care celui care citește inscripția i se cere recitarea pentru sufletul celui mort. Cimitirul, deci, continuă să participe la relația dintre cei plecați, cei rămași și memoria familială.

Poate cea mai concretă formă de transmitere culturală rămâne gastronomia. În interviurile din Hagieni apar șuberecul, geantâkul, baclavaua, kuskusul pregătit în casă, pâinea cu maia și alte preparate transmise în familie. Aromele acestora, de asemenea, nu respectă cu strictețe granițele comunității**.** Mâncarea păstrează granițe tătărești, dar are simultan un caracter diplomatic, funcționând ca una dintre cele mai directe forme prin care cei din afară ajung să le cunoască. La mesele organizate în jurul geamiei participau și români sau romi, iar una dintre localnice povestește cum a ajuns să gătească nu doar pentru rude și evenimente comunitare, ci și pentru turiști și grupuri de vizitatori:

„Iac-așa făceam câte 10 de tăvi de baclavale la turiști. [...] Au fost mulți, au adus carne de vită, am făcut șuberec, am gătit pe loc.”

Povestea ei nu este, însă, numai una despre conservarea unei tradiții. Când își amintește grupurile pentru care gătea, încheie tăios: „Era frumos... dar nu mai pot”. Întrebată dacă există cineva care să continue, răspunde: „Mai e, dar nu face, face doar pentru ai lor”. Prin urmare, rețeta poate fi încă cunoscută, fără ca aceeași persoană să mai poată găti pentru zeci de oameni. O practică poate continua în familie, dar să se retragă din viața publică a satelor. Vârsta, sănătatea, timpul și existența unei generații dispuse să preia munca sunt, astfel, la fel de importante pentru păstrarea patrimoniului ca memoria propriu-zisă.

Patrimoniul tătăresc din Hagieni nu apare nici ca o lume rămasă intactă, nici ca un ansamblu de tradiții aflate pur și simplu pe cale de dispariție. Limba se retrage din conversația cotidiană a unor familii și reapare în școli comunitare sau alte tentative de recuperare. Oamenii pleacă spre Mangalia, litoral ori străinătate, dar revin la părinți, la gospodărie, la Bairam și la morții familiei. Rețetele continuă să fie cunoscute chiar acolo unde vârsta și munca reduc capacitatea de a le reproduce pentru ceva mai mulți din comunitate. Ceea ce s-a schimbat în postsocialism sunt, în mare măsură, condițiile în care aceste forme de viață pot fi practicate și transmise mai departe.

3. *Mai departe încotro? Transmiterea patrimoniului și imaginarul generațiilor care vin*

„Pe mine m-ar atrage dacă ar fi cineva [...] la care aș putea să mă duc să mănânc”

Conservarea tradițiilor, a limbii și a memoriei istorice a tătarilor din comuna Limanu rămâne, în mare măsură, un exercițiu privat, retras în spațiul informal al familiei și readus episodic în spațiul public, cu ocazia sărbătorilor musulmane în cadrul comunității din Hagieni. În acest context, transmiterea patrimoniului imaterial este strâns condiționată de procese sociale structurale. Dintre acestea, probabil cel mai important, migrația provocată de căutarea unui loc de muncă decent a accelerat integrarea și asimilarea treptată în cultura românească majoritară. Un proces difuz, ale cărui rădăcini merg până în perioada socialistă, dar care și-a amplificat ritmul în anii de după 1989. Una dintre consecințele acestei migrații din Hagieni este îmbătrânirea populației rămase în sat. Fără un număr semnificativ de tineri, care s-au stabilit la oraș sau în străinătate, punțile dintre generații devin tot mai fragile.

Localnicii tătari povestesc că multe dintre obiceiurile de altădată s-au pierdut ori s-au împletit cu practici românești. Femeile în vârstă amintesc că la nunțile tătărești de astăzi se organizează mese opulente sau petreceri ale burlacilor, adică elemente străine de normele la care au fost ele martore în tinerețe, în Hagieni. „Înainte nu se făcea masă. Acum, [este] mai modern”, a povestit una dintre ele, rememorând și ritualurile care nu mai sunt astăzi practicate în contextul nunților:

> *„După ce venea mireasa în curte la socri, trei zile din cameră nu ieșea. Veneau nașii religioși, le făcea baie, se aduna tot neamul într-o cameră și mireasa trebuia să sărute mâna la toți [...]. Erau obiceiuri care acum s-au terminat.”*

Nostalgia cu care tătăroaicele în vârstă amintesc aceste obiceiuri dispărute se suprapune, totuși, cu un oarecare sentiment de „mai bine” al prezentului. Această resemnare are legătură mai ales cu renunțarea la practici opresive, cum erau căsătoriile aranjate și imposibilitatea de a-și cunoaște partenerul înainte de nuntă. Deși făceau parte din cotidianul generațiilor trecute, aceste norme au fost, în timp, contestate și subminate prin acte personale de rezistență precum fugitul de acasă cu partenerul ales din dragoste.

Dincolo de dimensiunea familială, unele elemente ale patrimoniului se transmit și prin cadre instituționale sau comunitare, printre care geamiile, școlile sau evenimentele culturale organizate de autoritățile locale, deși spațiile în care cultura tătară și religia musulmană continuă să fie învățate formal rămân puține. Un punct de reper este Colegiul Național „Kemal Atatürk” din Medgidia, amintit des de localnici când vine vorba despre conservarea identității islamice. Această instituție se implică și astăzi în păstrarea memoriei comunității: în octombrie 2026, de exemplu, în liceul

din Medgidia s-a inaugurat o sală de muzică ce poartă numele lui Kadriye Nurmambet, celebra artistă de muzică populară tătară, supranumită „Privighetoarea Dobrogei”.

> *„Poți să devii profesor de turcă, dacă termini acolo, sau imam, preot la noi. Acolo a făcut și imamul satului, tot acolo a terminat.”*

Salvarea limbii se numără printre cele mai importante apăsări ale tătarilor în vârstă, care realizează astăzi cât de mult s-a pierdut de la o generație la alta. Un localnic care a trăit trei decenii în Mangalia crede că eforturile din prezent vin mai ales dinspre autorități și profesori, care „se luptă” să-i învețe pe copii tătară. Însă, fără exercițiul zilnic din familie, limba rămâne pentru tineri doar o materie învățată la școală.

> *„Am văzut cum mai recită poezii copiii noștri din ziua de azi. În tătărește, dar nu pronunță câteva cuvinte. Noi avem, evident, câteva litere pe care le pronunțăm din fundul gâtului. Deci, copiii nu pot să le pronunțe. Pentru că nu au vorbit în curte, în familie acolo.”*

Fără îndoială, familia rămâne spațiul fundamental pentru continuitatea limbii și a tradițiilor. Totuși, este oare suficientă această conservare din sfera domestică pentru ca satul Hagieni să își mențină identitatea culturală? În absența unor măsuri coerente din partea autorităților, patrimoniul imaterial riscă să se împrăștie odată cu depopularea accentuată din ultimele decenii. Așa cum remarca o localnică din 2 Mai, lipsa de promovare a satului tătăresc ține turiștii la distanță, deși gastronomia și identitatea culturală ar putea fi valorificate tocmai pentru revitalizarea comunității din Hagieni:

> *„Pe mine m-ar atrage dacă ar fi cineva, un nene acolo bătrân, o tanti bătrână, la care aș putea să mă duc să mănânc. De exemplu, din preparatele lor, că au multe preparate tătărești foarte bune.”*

Dacă, în trecut, românii și romii participau la mesele de la geamia din Hagieni, iar localnicele pregăteau, izolat, baclava pentru turiști, gastronomia poate deveni un punct de intrare în cultura tătărească, dar și un soi de diplomație interetnică informală, într-un context social tot mai polarizat. Valorificarea preparatelor tradiționale, prin inițiative de tipul Punctelor Gastronomice Locale, ar putea transforma satul într-o destinație de scurtă durată pentru turiștii din 2 Mai și Vama Veche. Această ofertă gastronomică (și culturală) poate fi completată de vizitarea patrimoniului construit (geamia, cimitirul), de poveștile impresionante ale localnicilor, dar și de turismul în natură, profitând de peisajele rezervației din apropiere. Mai presus de toate, un astfel de cadru ar crea un spațiu pentru poveștile localnicilor, care să dea mai departe, odată cu șuberecul și geantâkul, și o parte din istoria comunității de tătari.

Cu toate acestea, așa cum am amintit în subcapitolul precedent, un astfel de model trebuie să țină cont de realitatea demografică a satului. Populația rămasă în Hagieni este îmbătrânită, iar efortul fizic necesar pentru a găti sau a primi oaspeți nu poate fi susținut doar de tătarii în vârstă din comunitate, ale căror resurse de sănătate sunt limitate. Acest eventual tip de turism le-ar oferi tătarilor un motiv economic concret de a rămâne sau de a reveni în sat pentru o scurtă perioadă de timp, dar ar crea și cadrul prin care generațiile mai tinere să preia aceste practici, împiedicând retragerea definitivă a patrimoniului tătăresc din sfera publică în cea strict domestică, familială.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea noastră sociologică din comuna Limanu a scos la iveală un decalaj important între ritmul accelerat al economiei de coastă și nivelul de valorificare a patrimoniului local. În circuitul turistic actual, comuna (dar în special localitățile Vama Veche și 2 Mai) funcționează aproape integral ca un spațiu consumat economic și material, trăit intensiv, dar pe grabă. Această fâșie de litoral este rareori experimentată de către cei din exterior ca un spațiu al patrimoniului cultural și imaterial, în care vizitatorul să devină conștient de istoricitatea locului și de mozaicul etnic care coexistă cu formele mai vizibile ale „distracției" estivale. În tot acest cadru, satul Hagieni aproape că nu există pe harta mentală și afectivă a turiștilor, rămânând izolat în interiorul uscatului, la fel cum o parte din memoria colectivă a comunității tătărești (și lipovenești) rămâne invizibilă pentru publicul larg.

În perioade cu polarizare socială și precaritate economică, atunci când accesul la anumite spații și resurse culturale devine tot mai inegal, descoperirea patrimoniului minorităților reprezintă și un liant social. Patrimoniul funcționează ca un mijloc esențial de (re)conectare cu celălalt, deoarece creează un spațiu de dialog și empatie. O comună nu se poate dezvolta pe termen lung lăsându-se ghidată doar de miza profitului rapid și de expansiunea imobiliară necontrolată. De aceea, orice intervenție a administrației locale, a partenerilor culturali sau a eventualilor investitori privați trebuie să aibă ca beneficiar principal comunitatea însăși. Această dezvoltare cere o consultare permanentă cu localnicii: spre exemplu, un cimitir istoric, o practică religioasă, o limbă pe cale de dispariție sau o arhivă de familie pot fi fundamentale pentru memoria locului fără ca locuitorii să își dorească transformarea lor într-un simplu produs de consum turistic.

Pornind de la aceste premise sociologice, am sintetizat principalele direcții de acțiune și recomandări destinate administrației locale, operatorilor culturali și, mai general, tuturor celor care intenționează să investească în comuna Limanu:

- ➔ *Consultări permanente cu comunitatea locală*: Crearea unui mecanism participativ de consultare continuă cu localnicii celor patru sate înaintea oricărei decizii majore de urbanism, turism și intervenție culturală. Comunitatea trebuie să fie cea care beneficiază în primul rând de pe urma proiectelor locale și tot aceasta are dreptul de a stabili ce elemente ale memoriei locale pot fi promovate publicului larg și ce spații rămân, din contră, protejate de comercializare.

- ➔ *Reglementare urbanistică și protejarea identității arhitecturale*: Elaborarea unei legislații și/sau a unui ghid de construire și restaurare pentru toate cele patru sate, care să încurajeze folosirea materialelor tradiționale (piatră, olană, lemn vopsit în nuanțe specifice) și să oprească extinderea haotică a construcțiilor care sufocă plajele și străzile vechi.

- ➔ *Demersuri de arhivare a memoriei locale*: Finanțarea unor proiecte de cercetare și arhivare digitală a mărturiilor, a proverbelor, a rețetelor localnicilor din comună, desfășurate cu acordul și în ritmul comunității, fără a mercantiliza spațiile sacre sau intime ale localnicilor.

- ➔ *Integrarea satului Hagieni în hărțile mentale și afective ale turiștilor*: Crearea unor trasee culturale și ecologice care să conecteze interiorul comunei (Pădurea Hagieni, geamia și cimitirul tătăresc) de fâșia de coastă, alături de introducerea unui transport local flexibil, care să le ofere turiștilor alternativa reală a unei zile petrecute în afara plajei.

- ➔ *Susținerea Punctelor Gastronomice Locale și a micilor producători*: Oferirea de consultanță gratuită pentru localnici (în special din Hagieni și 2 Mai) care doresc să deschidă PGL-uri sau afaceri de familie, transformând gastronomia tătărească și lipovenească într-un pretext de a intra în contact cu aceste culturi.

- ➔ *Ateliere intergenerațională și transfer de cunoștințe*: Organizarea de ateliere practice în care localnicii în vârstă să le transmită tinerilor meșteșugurile, rețetele și poveștile locului, dublate de cursuri de management cultural și antreprenoriat pentru tinerii din comună care vor să administreze spații comunitare sau să organizeze evenimente culturale.

- ➔ *Comunicare extinsă și unificarea calendarului de evenimente*: Crearea unui calendar unificat al comunei (care să cuprindă toate festivalurile de teatru și film, campionatele tradiționale, sărbătorile etnice et cetera), promovat prin panouri cu coduri QR la obiectivele principale și pe canalele oficiale ale primăriei, pentru a evita izolarea informațională a evenimentelor.

- ➔ *Prelungirea sezonului prin turism cultural și de nișă*: Încurajarea organizării de evenimente de primăvară și toamnă (ateliere de poezie, teatru, muzică folk/rock, tururi ghidate în rezervația naturală), care să reducă presiunea hipercomercială din lunile iunie-august și să creeze oportunități economice mai constante pentru localnici.

Încheiem acest raport cu convingerea că un viitor sustenabil al comunei Limanu nu depinde de mari proiecte imobiliare sau de alte investiții masive în afacerile celor veniți din exterior, ci de capacitatea de a proteja și de a pune în valoare resursele umane și culturale care există deja local. Un „alt litoral” este posibil doar atunci când comunitatea devine partener activ, iar întreaga comună, de la plaja sufocată din Vama Veche până la străzile cvasipustii din Hagieni, este înțeleasă mai degrabă ca un spațiu multicultural și valoros prin propria sa istorie decât ca un spațiu din care trebuie extras cât mai mult profit.